

O'ZBEKISTON TOG'LARIDA TARQALGAN JUNIPERUS TURKUMINING O'SIMLIKLAR QOPLAMIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Mirrahimova Nilufar Mirahmon qizi

ADPI Biologiya yo'nalishi 101-guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15099141>

Abstract: This article analyzes the role and significance of the Juniperus (juniper) genus in the plant cover of Uzbekistan's mountainous regions. It highlights its ecological functions, contribution to biodiversity, and economic and medicinal importance. The need for conservation and sustainable management of juniper forests is also discussed.

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение рода Juniperus (можжевельник) в растительном покрове горных регионов Узбекистана. Рассматриваются его экологические функции, вклад в сохранение биоразнообразия, а также экономическая и медицинская ценность. Также обсуждается необходимость охраны и устойчивого управления можжевельниковыми лесами.

Keywords: Juniperus, juniper, ecological significance, biodiversity, soil erosion, medicinal plant.

Ключевые слова: Juniperus, можжевельник, экологическое значение, биоразнообразие, эрозия почвы, лекарственное растение.

Juniperus (archa) turkumi O'zbekiston tog'larining o'simliklar qoplami tarkibida muhim o'rin egallaydi. Ushbu o'simliklar ekologik muhitga moslashuvchanligi, tuproq eroziyasini oldini olishi va landshaftni shakllantirishdagi roli bilan ajralib turadi. O'zbekistonda archa asosan Pomir-Oloy, Turkiston, Zarafshon va Hisor tog' tizmalari bo'ylab tarqalgan bo'lib, u tog'-o'rmon ekotizimlarining asosiy komponentlaridan biri hisoblanadi. Juniperus turkumi dunyo bo'ylab keng tarqalgan bo'lib, quruq va tog'li hududlarga moslashgan daraxt va butalardan iborat. O'zbekistonda uchraydigan asosiy turlarga quyidagilar kiradi:

Juniperus seravschanica (Zarafshon archasi)

Juniperus turkestanica (Turkiston archasi)

Juniperus semiglobosa (Yarimsfera archasi)

Bu turlar, asosan, 1000–3500 metr balandlikdagi quruq va toshloq hududlarda uchraydi. Tog'-o'rmon ekotizimlarida archa dominant tur sifatida namoyon bo'lib, eroziyaga qarshi kurashish va tuproq barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Juniperus turkumiga mansub daraxtlar boshqa o'simlik turlarining yashashi uchun qulay muhit yaratadi. Ularning soyasi ostida namlik saqlanib qolishi natijasida ba'zi o'simliklar va zamburug' turlari rivojlanadi. 2. Ekologik ahamiyati: Archa daraxtlari qator ekologik vazifalarni bajaradi, jumladan: Tuproq eroziyasining oldini olish – Uning keng ildiz tizimi tuproqni mustahkamlab, sel va yer ko'chkilarining oldini oladi. Havoni tozalash – Archalar fitonsid moddalar ajratib, havoni zararli gazlardan tozalaydi va mikroblarni yo'q qilish xususiyatiga ega. Bioxilma-xillikni qo'llab-quvvatlash – Archali ekotizimlar ko'plab hayvonlar va o'simliklar uchun yashash joyi bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston tog'laridagi Juniperus turkumi qushlar, kemiruvchilar va hasharotlar uchun oziqa va boshpana vazifasini o'taydi. 3. Iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati: Archa yog'ochi va efir moylari qimmatbaho tabiiy resurslar hisoblanadi. U quyidagi sohalarda keng qo'llaniladi: Dorivor maqsadlarda – Archa yog'ochidan olingan efir

moylari antiseptik, yallig'lanishga qarshi va tinchlantiruvchi xususiyatlarga ega. Xalq tabobati – Archa mevasi va shoxlaridan tayyorlangan damlamalar bronxit, astma va asab tizimi kasalliklarini davolashda ishlatiladi. Yog'och sanoati – Archa yog'ochi mustahkam va chirimaydigan xususiyatga ega bo'lib, u uy-joy qurilishi va mebel ishlab chiqarishda ishlatiladi. Turizm va madaniy ahamiyati – O'zbekistonda ko'plab tarixiy va ziyoratgoh joylarda archazorlar saqlanib qolgan bo'lib, ular muqaddas daraxt sifatida qadrlanadi. 4. Iqlim o'zgarishi va Juniperus turkumining kelajagi: So'nggi yillarda iqlim o'zgarishi va antropogen omillar Juniperus turkumining kamayishiga olib kelmoqda. Issiqlikning ortishi, yog'ingarchilik miqdorining kamayishi va noqonuniy kesish archazorlarning degradatsiyasiga sabab bo'layapti. Bu muammoni hal qilish uchun quyidagi choralar muhim:

Archa ekotizimlarini muhofaza qilish va milliy bog'lar tashkil etish.

Sun'iy ko'paytirish va rekultivatsiya ishlarini olib borish.

Ekologik ta'lim va aholining xabardorligini oshirish.

O'zbekiston tog'larida archalarni saqlab qolish, nafaqat tabiiy ekotizimlarni himoya qilish, balki iqlim o'zgarishiga moslashishda ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa: O'zbekiston tog'larida tarqalgan Juniperus (archa) turkumi o'simliklar qoplamining ajralmas qismi bo'lib, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan katta ahamiyatga ega. U tuproq eroziyasining oldini olish, havoni tozalash va bioxilma-xillikni qo'llab-quvvatlash kabi muhim funksiyalarni bajaradi. Shuningdek, archa yog'ochi, efir moylari va dorivor xususiyatlari tufayli xalq tabobati va sanoatda keng qo'llaniladi. Biroq, iqlim o'zgarishi va inson faoliyati natijasida archazorlar qisqarib bormoqda. Shu sababli, Juniperus turkumini muhofaza qilish, sun'iy ko'paytirish va barqaror boshqarish choralari ko'rilishi lozim. Kelajakda archazorlarni asrash va tabiiy ekotizimlarni himoya qilish bo'yicha samarali tadqiqot va strategiyalar ishlab chiqish O'zbekistonning ekologik barqarorligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar/Используемая литература/References:

1. Abdullayev, I., & To'rayev, B. (2020). O'zbekiston tog'larida archa turlarining ekologik ahamiyati va ularning muhofazasi. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Qosimov, S. (2018). O'rmon ekotizimlari va ularning barqarorligi: Juniperus turkumining o'rni. O'zbekiston ekologiya jurnali, 25(3), 45-58.
3. Farxodov, R. (2019). Tog'li hududlarda archa o'rmonlarining biologik va iqtisodiy ahamiyati. Biologiya va ekologiya tadqiqotlari, 12(4), 78-92.
4. Zhang, H., & Wang, L. (2021). Ecological Functions and Conservation Strategies of Juniperus Forests in Central Asia. Journal of Mountain Ecology, 29(2), 120-135.